

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור ד: חילול שבת להצלת אדם מחלל שבת

א. פתיחה

כאמור, בדברי הבבלי יומא (פה ע"ב) הובאה השאלה 'מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?', והובאו שבע דרשות ולימודים שונים כתשובה לשאלה. בשיעור הקודם התמקדנו ביחס בין הדרשה 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' לבין דרשתו של שמואל שנותרה כמסקנה, 'וחי בהם'. בשיעור זה נבחן את היחס בין הלימוד 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' לבין הלימוד 'וחי בהם', כאשר הדיון הוא מה הדין בחילול שבת עבור אדם שלא ישמור את השבת? אם נבסס את ההיתר לפיקוח נפש בשבת על המקור 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', אזי אין לחלל עליו את השבת על אדם שלא ישמור שבת בעתיד. אך מצד שני ניתן לומר, שמא הוא ישוב בתשובה וישמור שבתות הרבה.

אך אם נבסס את ההיתר על המקור 'וחי בהם', יתכן ויש להצילו משום ערך החיים כשלעצמם. אך כאן עלינו לתהות, האם יש ערך לחיי האדם ללא קיום תורה ומצוות, שמא גם לפי מקור זה נצטרך לומר שלא נציל אדם אלא אם הוא אכן יצוק תוכן של תורה ומצוות לחייו?

~ **אור החיים** (שמות לא, טז):

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻט לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻט לְדַרְתָּם בְּרִית עִוְלָם - מה טעם אני מתיר לך לחלל שבת עליו הוא לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻט לְדַרְתָּם, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה... אבל מי שוודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשומרו, הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחלל עליו שבת.¹

¹ ראו מה שתמה עליו: **שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פ"ג אות ד); **מנחת אשר** (שמות סימן ס עמוד תה), ביאורים שונים לדברי אור החיים. ראו גם: **אוהב ישראל** (כי תשא ד"ה ושמרו בנל), שתמה וכתב: "וכדי שלא נשווה את האור החיים הקדוש ח"ו כסותר דברי הש"ס והפוסקים, נוכל לומר בדרך אפשר שכונת האור החיים הוא באופן שבא הסכנה להחולה בשבת לעת ערב ואמדהו שיוכל לחיות עוד יום או יומיים על ידי רפואות וסמנים. ובעוד שיתעסקו בשחיקת הסמנים ובבישול הרפואות יחשך היום ויהיה חול. ואם כן החילול שבת משחיקת ובישול הסמנים לא יועיל רק שיוכל לחיות עוד יום או יומים בחול. אבל ביום שבת עצמו לא יועילו כלום אפילו על שעה אחת. כי בעוד שיתקנו ויכינו הרפואות יפנה היום ויהיה חול. ובה האופן מיירי האור החיים ואומר שאז אין מחללין עליו את השבת כיון שעל ידי חילול שבת זה לא יבוא לידי שמירת שבת אפילו שעה אחת. והש"ס והפוסקים שאומרים שאפילו על חיי שעה מחללין השבת. אפשר דמיירי דוקא באופן שהחיי שעה יהיה בשבת עצמו. ובה יבוא לגדר שמירת שבת ודו"ק. וכל זה הוא בדרך אפשר".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ המנחת חינוך מסביר שדברי אור החיים מבוססים על המקור 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', אך אם המקור לפיקוח נפש בשבת הוא 'וחי בהם' אזי יש לחלל עליו שבת גם אם לא ישמור שבתות הרבה בעתיד -

מנחת חינוך (מצווה לב, מוסך השבת אות לט):

והראה לי למדן אחד בספר **אור החיים** על התורה...

והוא תמוה, דמבואר בדבריו דעל חיי שעה אין מחללין עליו את השבת ובש"ס דילן ביומא מבואר להדיא גבי מפקחין וכו' מצאוהו חי מפקחין פשיטא לא צריכא אפילו לחיי שעה... ולעני"ד אפשר למאן דאמר דילפינן פיקוח נפש דוחה שבת מושמרו וכו', א"כ מפסוק זה נשמע דזוקא כדי שישמור שבתות הרבה. אבל למסקנא דקיימא לן כשמואל דיליף מוחי בהם ולא שימות בהם... א"כ אפילו לחיי שעה מחללין.

ב. מחלוקת רבי עקיבא איגר והבית מאיר

הרב מאיר פוזנר מביא חלופת מכתבים בינו לבין רבי עקיבא איגר בשאלה האם יש לחלל שבת עבור פיקוח נפש של אדם שלא ישמור שבת?

ציר המחלוקת מתפצל לשניים - היחס לדרשת הגמרא 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', וממילא השאלה מה ערך חיי האדם ללא קיום מצוות?

~ לדעת רבי עקיבא איגר, יש לחלל שבת גם עבור מי שלא ישמרנה, כגון תינוק שנשבה ולא יודע עניין שבת, וכן מותר לחלל שבת ליילד ישראלית מומרת שהתעברה מגוי אף שבוודאות הבן שיוולד לא ישמור שבת -

רבי עקיבא איגר (בתוך: בית מאיר, או"ח סימן של):

הנה השגתי מכתב מידידי הגאון מו' עקיבא איגר אבדק"ק פ"ל כתוב בו בלשון זה. גם נתקשיתי כעת במגן אברהם (סימן של ס"ק ד) עכו"ם אין מחללין וכו' ומיהו לקראים מותר.² וכתב משמע דהיכא דיש חילול שבת אסור, ולא ידענא הא הקראים מקרי ישראל מומר ולהרמב"ם נקראים תינוק שנשבה... אם גדלו ורואים דת ישראל מקרי מומרים... עכ"פ הכא לגבי הולד מקרי ודאי תינוק שנשבה הוי ישראל מעליא לחלל עליו שבת. וכן בכל מומרת מעוברת לכאורה הדין כן כיון דנכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ולדעת הרמב"ן דעוברת שהריחה אין מחללין בשביל עוברת דישראל אינו נהרג על העובר רק דהוי סכנה להאם א"כ ככה"ג אין מחללין דהאם היא מומרת, ועיין במגן אברהם (שם ס"ק טו). ודבריו נפלאו ממני, דאיך תולה זה ברמב"ן דהא גם הרמב"ן מודה דמספק מחללין, רק בעובר סבירא ליה דאין מחללין מטעם הנ"ל משא"כ בנוולד הולד, וצריך עיון גדול.

² **מגן אברהם** (סימן של ס"ק ד): "ומיהו לקראים מותר כיון דמנטרי שבתא".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הרב מאיר פוזנר ממאן לקבל את דברי רבי עקיבא איגר, ולדבריו אין היתר לחלל שבת על מי שלא ישמור אותה בוודאות. הוא מסתייע מדרשת הגמרא 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', ואף שלאחר מכן הובאה דרשתו של שמואל 'וחי בהם', מכל-מקום הוא מודה לדרשה זו שיש לחלל שבת רק עבור מי שישמור אותה -

בית מאיר (או"ח סימן של):

על זה השבתי לו בלשון זה - מה שנתקשה במגן אברהם ורוצה לומר דעל עובר מקראים מחללין מפני שאינו אלא כתינוק שנשבה, מה דפשיטא למר מיבעי לי טובא ואף איפכא מסתברא דמה בכך שאין דינו כגוי גמור מכל-מקום כיון דכל עיקר היתר חילול הוא כדי שישמור שבתות הרבה ותינוק שנשבה תיתי מהי תיתי הוא בחזקת שלא ישמור שבת כיון שנשבה בקטנותו וסובר שגוי הוא. ואף ששמואל למד ההיתר מן הפסוק וחי בהם, מכל-מקום מסתמא לא פליג לדינא על התנא שלמדו מן ושמרו ומודה שעל מי שהוא בחזקת ודאי שלא ישמור שאין לחלל עליו. וכן מומרת מעוברת, מהיכי תיתי לחלל על העובר אם הוא בחזקת שיטומע ביניהם ע"י אמו.

~ רבי עקיבא איגר משיב לדברי הרב מאיר פוזנר, ולדבריו אין הכרח ששמואל שדרש 'וחי בהם' מסכים לדין העולה מהדרשה 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'. זאת ועוד, אם נקבל דרשה זו שיש לחלל שבת רק עבור מי שישמור שבת, אזי עולה שעיקר קיום האדם הישראלי הוא בקיום המצוות וא"כ ניתן להורגו, וזה לא יתכן כי יש עיקר בעצם חיות היהודי גם ללא שמירת המצוות -

רבי עקיבא איגר (בתוך: בית מאיר, או"ח סימן של):

שוב חזר וכתב הגאון שיחיה הנ"ל. מה שכבודו משיג עלי במה שרצייתי לומר דעל תינוק שנשבה בין הנכרים דמחללים שבת דכיון דברייתא יליף מושמרו את השבת וכו' כדי שישמרו שבתות הרבה דלא שייך כן בתינוק שנשבה דמסתמא ישתקע בין הנכרים ואף דשמואל יליף לה וחי בהם ולא שימות בהם מסתמא לא פליג בהא על הברייתא, עד כאן דבריו. וליבי מהסס בזה הרבה, דהרי הרבה טעמים נאמרו בגמרא, ולחד תנא ילפינן מק"ו ומה מילה שהוא באחד מאבריו וכו', ולפי טעם זה לכאורה גם בתינוק שנשבה והגויים מניחו להמול ע"י ישראל מסתמא מילתו דוחה שבת א"כ הוא-הדין דעל כל גופו מחללים שבת. וגם היא גופא קשיא, כיון דדרשינן וחי בהם ולא שימות בהם מני"ל לומר דהוא דווקא היכי דישמור שבתות הרבה, ואי דאמרינן דהתורה הקפידה דוקא על חיות אדם שישמור מצוות א"כ גם בעיקר ציווי להחיות נימא דנפש כזה מותר להורגו דאין מצווין להחיות רק מי שיקיים מצוות.

אלא ודאי דאמרינן דהתורה חסה על נפש מזרע ישראל, הכי נמי נימא דהותר חילול שבת כדי להחיות נפש מזרע ישראל. והדבר בעיני קשה למאוד להחליט כדעת כבודו נ"י.³

³ פסקה זו הובאה גם בחידושי רבי עקיבא איגר (יומא פה ע"ב).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. יש לחלל שבת על מי שלא ישמור אותה

1. חילול שבת לחיי שעה בלבד

ניתן לצדד בדעת רבי עקיבא איגר מפסק השולחן ערוך שיש לחלל שבת גם על חיי שעה בלבד. אמנם הביא הביאור הלכה את דברי המאירי שהכוונה שמא יעשה תשובה, ולכן מותר לחלל שבת לאו דווקא 'שישמור שבתות' אלא מצווה מסוימת.⁴ אך המשיך וכתב כסברתו של רבי עקיבא איגר, שהעיקר הוא 'וחי בהם' וחי האדם חשובים בעיני הקב"ה להצילו גם כאשר לא יקיים מצוות בעתיד

שולחן ערוך (או"ח סימן שכט סעיף ג-ד):

מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, אפילו אם תמצי לומר שהוא שם ספק עכו"ם ספק ישראל - מפקחין עליו אף על פי שיש בו כמה ספיקות. אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה, מפקחין.

ביאור הלכה (סימן שכט סעיף ד ד"ה אלא):

ואף על גב דלא שייך הכא הטעם חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, משום דלאו דווקא שבת הוא-הדין שאר מצוות, כמו שכתב המאירי ביומא וז"ל: ואעפ"י שנתברר שאי אפשר לו לחיות אפילו שעה אחת שבאותה שעה ישוב בליבו ויתודה, עכ"ל.

אמנם באמת נראה דכל זה הוא לטעמא בעלמא, אבל לדינא לא תלוי כלל במצוות דאין הטעם דדחינן מצווה אחת בשביל הרבה מצוות אלא דחינן כל המצוות בשביל חיים של ישראל, וכדיליף לה שמואל מוחי בהם כדכתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת ה"ג) שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם. וכמו כן לכל הני תנאי דילפי לה ממוזבח וממילה וממחירת מוכר דאחיים של אדם קפיד רחמנא (בר מההיא דחלל שבת אחת וכו').

וכן מוכרח לשמואל דאמר גבי תינוק מושלך ברוב אינם יהודים דמפקחין, אף על פי דעל פי דין יהיה אינו יהודי גמור ולא יקיים שום מצווה אעפ"כ כיון דבפיקוח נפש אין הולכין אחר הרוב חיישנן שמא מישראל הוא.⁵

ולפי זה ברור דאפילו קטן מרוצץ נמי מחללין אעפ"י דלא ישמור שבתות גם לא יתודה ולא יבוא לכלל גדול, אעפ"כ מחללין.

וכמו כן הוא-הדין חרש ושוטה, אף על גב דאינן בני מצוות מכל-מקום מחללין עליהם, דהא דלא מקיימי מצווה הוא משום אונסייהו. ולא נפיק מכלל זה אלא ישראל מומר להכעיס דעובר במזיד אבל חרש ושוטה

⁴ כ"כ רבנו יונה מלונל (יומא ה ע"א מדפי הרי"ף): "לחיי שעה, שאע"פ שפשיטא לן שימות לסוף שעה אחר שנחלל עליו את השבת, מהו דתימא משום חיי שעה לא נחלל עליו את השבת, קמ"ל דמחללים משום דבההיא שעתא יכיר בוראו ויתודה על חטאותיו בפה או בלב".
⁵ הוכחה זו הובאה גם בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן פג; חו"מ סימן קעז): "דאין הטעם כדי שישמור שבתות הרבה אלא משום נפש מישראל, ואם קמי שמיא גליא שהוא מזרע ישראל אף על גב שאינו משמר שבת אינו מחללו, כי כך דין תורתנו שנלך בטר רוב". אולם יש להבחין בין דין זה לדין הקראים עליו מוסבים דברי רבי עקיבא איגר, שכן יתכן לטעון שתינוק זה יתכן והוא ישמור את השבתות, וכמו שכתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קמא): "אמנם לפענ"ד נראה להסביר, דכיון דיד ישראל תקיפא, ואף דהתינוק כגוי, כיון דנתגדל אצל הישראל ורואה ולומד ממעשיהם ואמונתם, אם הוא באמת תינוק ישראל שקיבל התורה מהר סיני, כשרואה ולומד עתה אמונת ישראל חוזר וניעור ומצא מין את מינו וניעור ומסתמא יתגייר, ולכך שפיר מחללין שבת עליו אפילו למאן דאמר דיליף מקרא דושמרו בני ישראל כדי לשמור שבתות הרבה, כן נראה לפענ"ד". יש לציין, דין זה הוא מדברי שמואל שהיה אף סובר שמקור הלימוד לדחיית שבת בפני פיקוח נפש הוא 'וחי בהם' והיינו גם במקום בו אין שמירת שבת עתידית, ראו מנחת חינוך (מצווה לב מוסך השבת אות לט) שהעיר כן: "וראיה לדבר דשמואל סובר דבפיקוח נפש לא אזלינן בטר רובא ובאסופי ברוב עכו"ם מחללין את השבת ומשמע אפילו במלאכה דאורייתא... א"כ אף דברוב עכו"ם מסקינן שם דהוי עכו"ם גמור לענין להאכילו נבילות, א"כ אין צריך לשמור שבת ג"כ ומכל-מקום מחללין שבת עליו א"כ לחיי שעה ג"כ".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

התורה פטרינהו מחמת אונסייהו ומלבד זה גבי חרש ושוטה פשיטא דמחללין עליהם שבת דהא אפילו נהרגין עליהם דגם הם בכלל איש כי יכה כל נפש כל דהוא נפש כמו קטן וגם הם בכלל לא תעמוד על דם רעך כשאר ישראל ובפירוש אמרה תורה לא תקלל חרש ומלקין עליהן.

2. מילת תינוק הנוולד לאב מחלל שבת בשבת

הרב שמעון גרינפלד, תלמידו של המהר"ם שיק, נשאל האם מותר לחלל שבת במילת תינוק הנוולד לאבא המחלל שבת בפרהסיא? לדבריו, השאלה נוגעת בעיקר הדיון האם מותר לחלל שבת על אדם שלא ישמור את השבת, שכן תינוק זה יתחנך בבית שאינו שומר שבת. לדבריו, הדרשה 'חלל עליו... כדי שישמור שבתות הרבה' אינו כלל הלכתי, ויש לחלל שבת גם על מי שלא ישמרנה -

שו"ת מהרש"ג (או"ח סימן נג):

ועל דבר השאלה השנייה, באיש אחד בעל עבירה אשר חנותו פתוח בשבת קודש ונוולד לו בן בשבת קודש, והורה חכם אחד שלא למול אותו בשבת קודש רק ליום המחרת...

אפשר כוונתו משום דגבי מילה בשבת יש כמה ענייני חילול שבת מה שאינו מטעם המצווה אלא מטעם פיקוח נפש סכנות הולד, כמו מציצה דהוא רק בשביל פיקוח נפש של הולד. ואם כן, הרי בפרי מגדים (או"ח סימן שכח, ומובא בתשובות מורי מהר"ם שיק או"ח סימן קמ) כתב דעל מומר המחלל שבת אין מחללין שבת בשביל פיקוח נפש שלו, ולכן אם היינו מחזיקין את הולד הנוולד שיצא לתרבות רעה ויהי מומר כמו אבותיו א"כ נהי דהיינו רשאין למולו בשבת מכל-מקום היה אסור לנו לעשות לו המציצה ושאר ענייני חילול שבש שאנו עושים רק משום רפואה...

מותר לחלל שבת גם על אדם שהוא מחלל שבת, אף שלא שייך הטעם המבואר בש"ס לחד תנא יחלל שבת אחת כדי שלא יתחללו שבתות הרבה... ואני אוסיף עוד ראייה, דטעם זה לאו דווקא הוא, שהרי מבואר ביומא דאפילו על חיי שעה מחללין את השבת, והרי התם לא שייך הטעם כדי שישמור שבתות הרבה, כיון דבלאו-הכי לא יגיע לשמירת שבתות אחרות.

על כרחך דהטעם ההוא, חלל עליו, הוא לאו דווקא והוא כשאר דברי אגדה שאמרו חכמים ז"ל... באמת בכל ענין מותר לחלל שבת עבור פיקוח נפש של אדם מישראל.

ולכן נלפענ"ד עיקר למעשה בנידון דידן דמותר לחלל שבת עבור הולד אף בדברים שאינם שייכים למצוות מילה רק לעניין פיקוח נפש של הולד.

3. היחס לדרשת 'חלל עליו שבת אחת'

הרב משה פיינשטיין מסביר שמהמקור 'וחי בהם' ניתן ללמוד שערך החיים, אפילו חיי שעה, הוא סיבה לחילול שבת. לפיכך, הדרשה 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' אינה מקור דין ממנו יש ללמוד, אלא טעם בלבד שאינו לדין -

שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן סט):

אף שרבי שמעון בן מנסיא (יומא פה ע"ב) ורשב"ג (שבת קנא ע"ב) שאמרו בפיקוח נפש טעם זה אינו טעם ממש לדינא שבשביל זה מחללין שבת, דהא לכו"ע מחללין שבת אף על חיי שעה שלא יהיה מהצלתו אף קיום שבת אחת דליכא מאן דפליג בזה, אלא הוא טעם בעלמא מאי טעמא אמרה זה תורה והוא ככל הטעמים שנאמרו במצוות התורה שאינם לדינא אלא שבשביל זה החשיבה תורה חיי נפש של אדם ומאחר שהחשיבה

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בזה חיי נפש של האדם החשיבה אף לחיי שעה שלו וא"כ לא שייך זה באין נוגע לחיי נפש של האדם אלא לקיום השבת לבד, ולכן משמע שכוונתו הוא רק לראיה שחילול שבת אחת הוא איסורא זוטא לגבי שבתות הרבה אף שלו לגבי אחרים, וא"כ ודאי הוא רק נגד חלול שבת דאיסור.

« **סיכום** : אמנם מהדרשה 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' נראה שאין לחלל שבת על מי שלא ישמור אותה, אך לדברי שיטה זו הוא אינו כלל הלכתי מובהק, שכן יש לו 'פירכא' והעיקר כדרשת 'וחי בהם'. הנימוק ההלכתי לשיטה זו שיש להתיר חילול שבת על אדם הנמצא בפיקוח נפש, אף שלא ישמור שבתות, נובע מדרשת הגמרא 'וחי בהם'.

שו"ת שרידי אש (ח"א סימן קסב עמוד תצח) :

החקירה שחקרתי אם הלימוד וחי בהם ולא שימות בהם, הוא בגדר אזהרה ומצות חיוב להציל חיי ישראל שלא ילכו ח"ו לאיבוד ע"י קיום אחת מן המצוות ומזה ילפינן שפיקוח נפש דוחה אף שבת החמורה, או שזה הוא ויתור מצד התורה על מצוותיה בשביל קיום החיים. כלומר, שהתורה גילתה רצונה שלא ניתנו כל המצוות והאזהרות במקום שהם פוגעים בקיום החיים של איש מישראל. דבאופן הראשון שהוא בגדר מצווה הרי אנו יודעים ממילא שמי שמאבד את החיים ואפילו אם מאבד גרעין של חיים העתידיים הוא עובר על אזהרה זו של וחי בהם, אבל באופן השני אפשר לומר שאין כאן אזהרה מצד התורה לשמור על גרעין של חיים העתידיים, ורק יש כאן ויתור מצד התורה, שבמקום שרוצים לקיים חיים איזו שהם אין היא מקפדת על שמירת מצוותיה.

ד. אין לחלל שבת על מי שלא ישמור אותה

~ הרב אברהם בן מרדכי הלוי, ראש רבני מצריים, אסר לחלל שבת על יילוד צדוקית, שכן הבן לא ישמור שבת. הוא דחה כל הוה-אמינא של חילול שבת עבור מי שאינו עתיד לשמור שבת. לדבריו, המקורות שהובאו תומכים בכך שאין לחלל שבת על מי שלא ישמור אותה - הן המקור 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', והן המקור 'וחי בהם' שעניינו הוא חילול שבת רק על אדם המקיים את המצוות, שכן כיצד ניתן לומר 'וחי בהם' ללא מצוות -

שו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ג סימן א) :

נשאלתי אם מותר למיילדת ישראלית שתיילד צדוקים בשבת? איברא דבספר כנסת הגדולה (או"ח סימן של) כתב שאסור לילד לתורגמית בשבת אע"פ שאינה עובדת עבודה זרה משום חילול שבת, ומיהו בני החטאים האלה בנפשותם הקראין מותר לילדן בשבת כיון דמינטרי שבתא וכן פשט המנהג, עכ"ל.

ולעניות דעתי נראה שאין הוראה זו נכונה...

הנה אע"פ שהדיבור עוד בזה נראה להג הרבה בדברים פשוטים, מכל-מקום להפיס דעת החולקים עלינו נאריך עוד בפרט זה, שלא ניתנו המצוות לידחות מפני פיקוח נפש רק בישראל גמור לא בשביל תינוק שנשבה לבן הגויים ואע"פ שידע שהוא מזרע ישראל עודנו מחזיק בנימוסיהן ולא ישוב לדת האמת.

ולא זה בלבד, אלא אף על פי שנתגדל בין הגויים מקטנות ועד גדלות ואין מי שיגלה את אזנו שהוא מישראל ולכן עודנו מחזיק בנימוסין, אף על פי שהוא כאנוס, לא ניתנו לידחות המצוות בשביל פיקוח נפשו.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ויש להביא ראיה לזה דבפרק יום הכיפורים... רבי שמעון בן מנסיא אומר... אמרה תורה חללו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה... והנה ממשמעות התלמוד מוכח להדיא שאין דין פיקוח נפש נוהג אלא כשיהיה שם לעתיד לבוא שמירת שבת בוודאי.

וכן נמי קרא כאשר יעשה אותם האדם, מוכח דדווקא באדם העושה את המצוות הוא דאמרינן ולא שימות בהם.

וא"כ כד ידעינן באדם שאינו משמר את השבת ואינו עושה את המצוות, הצדוקים הללו אע"פ שהם טועים בדעתם, כיון שהם מחללין שבתות ואינם עושים את המצוות, א"כ ליתנהו בדין פיקוח נפש לחלל עליהם את התורה, וגם נשותיהן כיון דסירכייהו דבעלייהו נקיטי ואזלי... הנהו נמי ליתנהו בכלל פיקוח נפש...

לא אמרו כן אלא במי שהוא ודאי ישראל שמשמר את התורה, לא במי שהשליכה אחרי גוו והולך בשרירות ליבו. ואין זה בכלל ספק גוי ספק ישראל שאמרו שמחללין עליו את השבת, דהכא הוי בוודאי גוי. ואע"פ שיהיה שם ספק שמא ברוב הימים ישוב לאיתן התורה, מכל-מקום אין דנין בית-דין של מטה את האדם רק באשר הוא שם.

ה. מחלוקת הרב אוירבך והרב ולדינברג

• הרב שלמה זלמן אוירבך חלק על הביאור הלכה שכתב שיש לחלל שבת גם עבור מי שלא ישמור אותה מדין 'וחי בהם'. לדבריו, הראיה שהביא הביאור הלכה מדברי שמואל אודות תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים שיש לחלל עליו את השבת היא דוגמא בלבד, אך אין הדין כן -

שו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן לד אות מ):

נלענ"ד דאין שום דמיון בין הצלת תינוק ושוטה לפלוגתא דהבית יוסף והרמ"א בתינוק שנמצא בעיר שרובה עכו"ם דשאני התם דכיון שהבית יוסף סובר דחשיב כנתבטלה כל הקביעות ודינו כעכו"ם שפיר מסתבר דאין שום טעם וסברא לחלל שבת עבור איש כזה אשר תיכף לאחר ההצלה נחזיק אותו לעכו"ם ואין מצווים להחיותו, משא"כ בתינוק או חרש ושוטה, ורק לדוגמא הביא המשנה ברורה ראיה משמואל.

ואפשר שפיר לומר שגם בתינוק שנשבה בין הנכרים אין מעלין ולא מורידין, דכיון שכל ימיו יחזיק עצמו כעכו"ם ולא יאמין שהוא יהודי אפילו אם יודיעו לו ויעבור על כל התורה בשגגה אפשר דמוטב יותר שימות מאשר לחיות בטעות כגוי...

ומעולם לא עלה על דעתי שאין לרחם על איש כזה שנשבה בין הנכרים וחושב את עצמו לנכרי, ואין ספק בדבר שמצווה לקרבו ולהחזירו בתשובה וכדומה, אולם כל כוונתי דבכהאי גוונא שברור הדבר שישאר כל ימיו במחשבתו שהוא גוי ויתנהג בכל מעשיו כגוי, ומשכחת לה כגון שהוא תינוק ואין אף אחד בעולם שיודע שהוא ישראל כי אם זה שיכול עכשיו להעלותו מן הבור ואילו האיש הזה זקן מופלג ונוסע למדינת הים אשר לעולם לא יוכל לחזור ולגלותו שהוא יהודי, בכהאי גוונא אע"פ שהוא שוגג גמור מכל-מקום אפשר שטוב לו המוות מהחיים ואין מצילין אותו אפילו בימות החול.

אך אין אני מחליט על כך, כי יתכן שהקב"ה חפץ גם בחיים של אומלל זה ומצווה להצילו... וממילא יש לדון דבכהאי גוונא שקרוב הדבר לוודאי שיתנהג כל ימיו כנכרי דאולי אין מחללין בכהאי גוונא את השבת ואין זה בגדר של ספק פיקוח נפש.

• הרב אליעזר יהודה ולדינברג תמה מאוד על דברי הרש"ז אוירבך.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לדבריו, הביאור הלכה הוכיח מדברי שמואל אודות תינוק הנמצא בעיר שרובה גויים שאין עיקר חילול שבת משום 'כדי שישמור שבתות הרבה', אלא עצם החיים כסברת רבי עקיבא איגר -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן יז, קונטרס רפואה בשבת פרק ב אות ח-ל):

ולפענ"ד כל דבריו בזה המה כחידה סתומה...

תימא בעיני מה שכותב מר דרק לדוגמא הביא המשנה ברורה ראייה משמואל, הא הרי המשנה ברורה בונה הכרחיות דבריו בזה דלדינא לא תלוי כלל דיחוי השבת בקיום מצוות מההיא דשמואל, וכדכותב בלשון וכן מוכרח לשמואל דאמר גבי תינוק מושלך ברוב אינם יהודים דמפקחין אף על פי דעל פי דין יהיה אינו ישראל גמור ולא יקיים שום מצווה אעפ"כ כיון דבפיקוח נפש אין הולכין אחר הרוב חיישינן שמא מישראל הוא. ועוד זאת, דמכוח הוכחתו זאת הוא דממשיך המשנה ברורה ללמוד, דלפי זה ברור דמחללין אפילו על קטן מרוצץ וכן הוא-הדין על חרש ושוטה אף על גב דאינן בני מצוות... ואיך אפשר לבוא איפוא ולומר דהמשנה ברורה רק לדוגמא הוא דהביא מההיא דשמואל ושלמעשה אין כל קשר בין ההיא דשמואל לבין קטן ושוטה?...

ותגדל תמיהתי על כתר"ה איך שעלה בדעתו לומר דגם תינוק שנשבה בין הנכרים אין מעלין ולא מורדין, דהיכן נשמע בכזאת, הרי כיהודי כשר הוא, וכל עבירות שעובר לרבות אפילו מה שיחזיק עצמו כעכו"ם ולא יאמין שהוא יהודי נחשבים כאינם עבירות אצלו, בהיות דאנוס גמור הוא על כך באין לו מזה אפילו ידיעת בית רבו...

על כן ברור הדבר דשפיר מחויבים בחיוב גמור להעלותו בהיות שהוא מזרע ישראל ואין הקב"ה חפץ במיתת נפש מישראל באשר הוא...

וכן כדמסביר המשנה ברורה שם, דלדינא לא תלוי כלל במצוות אלא דחינן כל המצוות בשביל חיים של ישראל ועל עצם חיים של אדם מישראל הוא דקפיד רחמנא, ובהדי כבשא דרחמנא למה לך, ומי יבוא בסוד ה' להבין מטרת יעוד יצור יהודי נעלב כזה עלי אדמות...

ואפילו אם נחזיק בעקרון הדעה שמביא כתר"ר דאפשר דמוטב יותר שימות מאשר לחיות בטעות כגוי, אבל ממחשבה עד כדי עשיית מעשה למנוע מהצלה מצידנו עדנה ישנו מרחק רב. אנו יכולים לחשוב ואפילו אולי גם להתפלל על זה, אבל בשום אופן אסור לנו למנוע מצידנו כל פעולת הצלה שהיא.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1. חילול שבת על 'תינוק שנשבה' בדורנו

יש מי שהדגיש את ההבדל בין הדורות הקודמים לדור שלנו בו פועלים הרבה ארגוני חזרה בתשובה, ולכן יתכן מאוד שאדם שכעת אינו שומר מצוות יחזור בתשובה דרך ארגונים אלו ולכן יש לחלל עליו שבת משום 'שמור שבתות הרבה'

שו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סימן צ):

ואני נבוך, שבזמנינו שהטיב השי"ת עמנו וישנם ארגונים שפועלים להחזיר הפושעים בתשובה ומצליחים, ותלוי באיזה מקום נמצא ומהו מעמדו וכמה הוא רחוק מהדת וכו', אי"כ יש לומר דאף אי נימא דתינוק שנשבה אינו בכלל אחיך ואין מצווין להחיותו ואסור לחלל שבת להצילם, מכל-מקום לחופשי שלפי מצבו כעת נראה לנו שאולי בסופו יחזור בתשובה, ראוי להצילו אפילו במקום חילול שבת, דאף שכיון שעכשיו אינו בכלל אחיך לא נאמר בו דין וחי בהם... מכל-מקום עדיין יש להתיר לחלל עליו שבת מטעם אחר, והיינו משום דכיון שאם נצילו אולי יזכה בסופו לחזור בתשובה אמרינן בזה חלל עליו שבת אחת כדי ששמא ישמור שבתות הרבה... כנדון דידן שאלפים זכו לחזור בתשובה בזמנינו, שפיר שייך הטעם שמותר לחלל שבת כדי דישמור שבתות הרבה.

ואף שלא מצאתי באחרונים שהזכירו כן, היינו משום שבזמנם לא היה נפוץ החזרה בתשובה, ומי שחינכוהו אבותיו בדרכי המינות היה נשאר כן לכל חייו רחמ"ל, אבל היום דאכשר דרא ונתרבו הארגונים שפועלים ומצליחים להחזיר אלפים בתשובה, אפשר דאפילו לדעת האחרונים דתינוק שנשבה אין מצווין להחיותו מכל-מקום אם לפי מקומו ומצבו יש סיכויים שבסופו יחזור בתשובה, וכל-שכן אם כבר פועלים אצלו להחזירו בתשובה... אף שכעת הוא עדיין חפשי גמור יש לצדד דלכולי עלמא שרי לחלל שבת בשבילו.⁶

2. סיכום

השאלה האם מותר לחלל שבת עבור מי שלא ישמור אותה, תלויה במידה רבה בשאלת היחס בין המקורות להתרת פיקוח נפש בשבת, ובשאלה העקרונית האם יש ערך לחיים ללא שמירת המצוות? ברם, מלבד השיקול ביחס בין המקורות, דנו הפוסקים בשאלה זו בהיבט אודות מעמדו של אדם מחלל שבת בפרהסיא האם מותר להחיות אותו או לא? בשאלה זו לא נדון עתה, אלא בהמשך במסגרת הדיון אודות חילול שבת על אדם שפשע והכניס עצמו לחילול שבת.

⁶ והוסיף שם (הערה א): "וכן מצאתי בספר נתיב מצוותיך להגה"ק מקאמרנא... וז"ל, וכל הרשעים שבמדינה הזאת ובפרט במדינת אשכנז, נשבע אני בחיי עולם שכולם אנוסים כתינוק שנשבה לבין הנכרים ובלי דעת ידברו וכולם מוכנים ברגע אחת לשפוך דמם כמים על קדושת שם הגדול באהבה ובשמחה ובלב שמח ובמחולות".